

Mátó Veronika

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Egészségtudományi és Környezeti Nevelés Intézet, MTA – SZTE Egészségfejlesztés Kutatócsoport

Közösség- és kapcsolatépítés a pedagógia szempontjából

Azok a szakemberek, akik közösségekkel dolgoznak, lényeges, hogy tájékozottak legyenek a közösségek működésével, jellemzőivel kapcsolatban. Fontos felismerniük, hol tart egy adott közösség a fejlődés folyamatában, ahogy azt is, miként járulhatnak hozzá a további fejlődéséhez. Ehhez kíván a szemle információt nyújtani a közösségek jelenségvilágának bemutatásán keresztül, kiemelve a pedagógia jelentőségét a közösségfejlesztésben.

A közösségek jelenségvilágának meghatározása

A közösséget tekinthetjük egy halmaznak, amelynek elemei az emberek, akik valamilyen szempontból kapcsolódnak egymáshoz. A kapcsolódás alapja lehet például a lakóhely, a végzett munkatevékenység, a kultúra, de a szerzett tapasztalat is (Ewles és Simnett, 1999). Szécsényi „dinamikus társas egységnek” tekinti a közösséget, ahol a közösség tagjai nyitottak a kezdeményezésekre, amelyekkel kapcsolatosan közös döntéseket hoznak, s ezáltal fejlődik a közösség, illetve alkalmazkodni képes a közösség környezetében lévő körülmények változásaihoz (Szécsényi, 2009). A közösség biztonságot, célt ad, eredményességet nyújt az egyes emberek elképzeléseinek megvalósulásához, miközben fejlődik személyiségük (Hankiss, 1983).

Közös célok vagy feladatok, közös érdekek, értékek jellemeznék egy közösséget (Hankiss, 1983; Szécsényi, 2009). A közösségen belüli egyének közös döntéseket hoznak, együttműködnek annak érdekében, hogy a céljukat elérjék, vagy teljesítsék a feladatot. Mindezek eredményeként kialakul a közösségi tudat, egy érzés a közösség tagjaiban, hogy fontos az adott személy a közösség számára, ahogy az egyén számára is az adott közösség (Szécsényi, 2009). A közös célok, érdekek, értékek és a mi-tudat nem azonos mértékben van jelen az egyes közösségekben, ebből adódóan eltér a közösségek eredményessége, ellenállóképessége a közösséget érő külső hatásokkal szemben (Hankiss, 1983).

Vagyis egy jó, stabil közösségben nem egyedül kell az egyénnek egy adott problémával, nehézséggel, feladattal megküzdenie, hanem egy közösség tagjaként. Ennek feltétele az összefogás és az együttműködési készség megléte. A közösség tagjai kollektív élményeket szerezve segítik a közösségi érzésnek a kialakulását, amelyhez szükséges az egyének felé irányuló kellő nyitottság a tagok részéről. Egy jól működő közösségben az egyének felelősségvállalása a közösség tagjaival szemben érvényesül. Továbbá szabályok, szokások alakulnak ki, amelyeket a közösség tagjai magukra nézve alkalmaznak, figyelembe vesznek. Tekintettel a közösség más tagjainak érdekeire, szerepek is kialakulnak egy adott közösségen belül. A közösség működése során a tagok konfliktuskezelési készsége is fejlődhet, az előadódó konfliktusos helyzetek által (Szécsényi, 2009).

A közösségeket többféleképpen osztályozhatjuk. Az egyik lehetséges osztályozás szerint beszélhetünk természetes vagy mesterséges közösségekről. A család vagy egy köznevelési intézmény tagjai, de egy munkahelyi szintéren lévő egyének is, egy-egy természetes közösséget alkotnak. Mesterséges közösségek tagjává azáltal válunk, hogy az adott közösség érdekeit, értékeit elfogadjuk, és saját meglátásunk szerint kezdeményezzük a tagsági viszony kialakítását/meglétét (Szécsényi, 2009). Hankiss Elemér (1983) a közvetlen és az eszmei közösségeket különíti el. A közvetlen közösségekben személyes emberi kapcsolatok vannak, míg az eszmei közösségekben ez nem feltétlen van így. Az eszmei közösségekben az összetartozás érzése a fontos (Hankiss, 1983).

Az egyén és a közösség viszonya társadalmi szinten és az életkorral előrehaladva egyaránt változik. Magyarországon a rendszerváltásig a közösség túlsúlya volt a jellemző, hiszen hangsúlyos volt a közösségi nevelés. A rendszerváltást követően azonban az egyén, az individuum került az előtérbe, az ember a saját érdekeit tartja fontosnak. Az egyén és a közösség viszonyát az érdekek túlzott előtérbe helyezése jelentősen rontja. Az életkorral előrehaladva kezdetben az első természetes közösség, a család tagjaként fejlődik személyiségünk, majd a kortárs csoportok tagjai lesznek hatással ránk. Egyre gyakrabban válunk kortárs közösséget, ahogy munkahelyi közösséget is, és válunk mesterséges közösségek tagjaivá (Szécsényi, 2009). Ha egyén és közösség viszonyáról beszélünk, valójában az egyén és a közösséget képviselő személy kapcsolatáról van szó. Konfliktusos helyzet esetén sem az egyén és a közösség konfliktusáról beszélünk, hanem két ember közötti szembenállásról (Horváth, 2000).

Nem helyes, ha az individuum kizárólag a saját érdekeit helyezi előtérbe, az adott közösség érdekeit is figyelembe kell vennie (Loránd, 2000; Szécsényi, 2009). Felmerül a kérdés, hogy mennyire kell az egyénnek a közösség érdekeit – és ugyanígy a közösségnek az egyén érdekeit – előtérbe helyezni a sajátjával szemben. Ha pedig egyszerre több közösségnek is tagja az egyén, melyik közösség érdekeit helyezze előtérbe? Fontos, hogy olyan közösségnek legyen tagja az egyén, ahol megtapasztalhatja az önálló választás, döntés lehetőségét, az ezzel járó felelősséget. Az ember együttműködési készsége fejlődni egy demokratikusan működő közösségben tud igazán (Loránd, 2000).

A közösségek nem állandóak. Ha egy adott közösség elérte célját, megszűnik. A cél egyik szükséges feltétele a közösség létezésének (Horváth, 2000).

Közösségfejlesztés pedagógiai kontextusban

Amíg a közösség létezik, addig fejleszthető. A fejlesztés azáltal történik, hogy az adott közösségben rejlő lehetőségeket felismerjük, fejlesztjük. A közösségfejlesztő tevékenység része, hogy támogatjuk a közösség tagjainak az együttműködésén alapuló cselekvését, illetve, hogy kifejezze az adott közösség a szükségleteit. A fejlesztő munka része, hogy segít a közösség tagjainak bizonyos készségeket elsajátítani, ismeretekhez jutni, növelni a magabiztosságukat. A közösségfejlesztést végző személy, irányadó szerepet vállalva, akár együtt dolgozhat a közösség tagjaival (Ewles és Simnett, 1999).

A közösségekre – hogy néhány közösségnek tagjává váljunk életünk folyamán – szükségünk van. Azzal, hogy egy-egy közösségnek a tagja vagyunk, fejlődünk, fejlődik személyiségünk, segíti a szocializáció folyamatát is. A közösség tagjaként elsajátítunk olyan értékeket, normákat, szabályokat, amelyek kellenek az együttéléshez, ahhoz, hogy létezhessünk egy adott közösségben (Szécsényi, 2009).

A közösségi nevelés során az egyén közvetlen környezetében élők, a hagyományok, az értékek tisztelete, a felelősségvállalás, a felelősségtudat, a feladatvégzés készségének kialakítása valósul meg (Kaposi, 2015). A közösségi nevelés nem eredményes, ha azt szeretnénk, hogy a közösség minden tagja egyformán vélekedjen, gondolkodjon,

érezzen, ha azonos teljesítményeket várunk. A közösségi nevelés során nem szabad háttérbe szorítani az egyén szerepét, az egyéni sajátosságokat, az egyén személyiségében rejlő lehetőségek kibontakoztatását (Gergencsik, 2005).

A legkisebb közösség, aminek először a tagjává válunk, a család, ami egyben az elsődleges szocializációs színtér. Itt alapozódik meg a más közösségekben való létezés. Ha szeretettel neveljük a felnövekvő generáció tagjait, ha a biztonságérzet jelen van a családban, és nyitottak vagyunk a gyermekek felé, akkor segítjük annak kialakulását, hogy tekintettel legyünk egymásra más, későbbi közösségekben is. A családon belüli szereposztás megtapasztalása pedig lehetővé teszi a közösségen belüli szerepek elsajátítását, illetve felismeri az egyén, milyen tulajdonságok birtoklása szükséges a közösség tagjaként (Szécsényi, 2009). Feltehetjük magunknak a kérdést: milyen tulajdonságokkal kell rendelkezniünk a közösségi élethez?

Ha szeretnénk megismerni egy családi közösség sajátosságait, működését, a személyes beszélgetések mellett néhány más módszert is alkalmazva, pluszinformációkat is szerezhethetünk. Családtörténeti kutatásokat végezve felszínre kerülnek megtörtént események, amelyek segíthetnek megérteni a család jelenlegi működési alapelveit, adott esetben problémáit, helyzetét. Ezeknek a történeteknek a felderítésével családi minták is kirajzolódhatnak. Drámapedagógiai módszerek közül a szerepjátékot választva, családi jeleneteket eljátszva a megfigyelő személyeken keresztül juthatunk hasznos információkhoz az adott családról. De alkalmazhatjuk azt a módszert is, amikor a jelen lévők közül néhányan vagy mindannyian élszoborként elhelyezkedésükkel, testtartásukkal szemléltetnek egy családot, annak kapcsolatrendszerét, sajátosságait. Ez a módszer további lehetőségeket kínál a családi közösség megismerésére. Ha például lehetőséget adunk egy-egy élszobornak a változtatásra, elemezhető annak a módosításnak a hatása a családi közösségre. Ha csak arra van szükség, hogy a családról való szemléletet ismerjük meg, akkor a részt vevők közül néhányan kitalálnak egy családot, és a részt vevők a kitalált család egy-egy tagját képviselve információkat osztanak meg egy velük interjút készítő személlyel (Hegedűs, 2006).

Ahogy a családi, úgy az iskolai közösség is segíti az autonóm személyiség kialakulását. Az iskolai közösségeket számos osztályközösség és a tantestület alkotja. A felnövekvő generáció tagjai számára az osztályközösség lehetőség arra, hogy szerepet vállaljon, feladata legyen, fejlessze az együttműködési készségét, a felmerülő problémák megoldási módjait, lehetőségeit felismerje, alkalmazza. A gyermekek eltérő módon élnek ezekkel a lehetőségekkel az osztályközösségen belül, hiszen nem mindenki igényli ugyanolyan mértékben azt az adott közösséget. Fontos kiemelni, hogy az igény növelhető például az osztályközösségen belüli munkafolyamatokat kísérő kellemes élmények, a közösség pozitív légkörének megélésével (Szécsényi, 2009).

Az osztályközösségen belül idővel kialakul a „mi-tudat” a közösen végzett tevékenységek nyomán. A közösség folyamatosan fejlődik, a közösségen belüli társas kapcsolatok erősödnek, a tagjainak személyisége pozitív irányú változáson megy keresztül (Szécsényi, 2009).

A közösségi nevelés egyik lényeges színtere tehát az osztályközösség. A nagyobb létszámú osztályokban nehéz jól működő közösséget kialakítani. Ezekben a nagy létszámú osztályközösségekben kisebb csoportok jönnek létre formálisan és informálisan egyaránt. A kiscsoportok lehetővé teszik tagjaik számára, hogy kialakuljanak azok a készségek, szokások, amelyek szükségesek a közösségi léthez. A közösségi nevelés során elengedhetetlen az egyéni reakciókat, megnyilvánulásokat figyelemmel kísérni a formális, informális kiscsoportokban (Gergencsik, 2005). A felnövekvő generáció tagjai számára egyes kiscsoportok referenciacsoportokká válhatnak, amelyeknek a normáit, szokásait teljes mértékben elfogadják. Lényeges megfigyelni, megismerni, hogy a közösség tagjai életében van-e jelen referenciacsoport, és az milyen szemléletet, értékeket képvisel

(Gergencsik, 2005). Ha a kiscsoportok megfelelően működnek, akkor azok támogatják a közösséggé válás folyamatát, ami a közösségi nevelés célja. Látható, hogy a közösségi nevelés során az ember egyénnel és csoporttal is dolgozik. Egy jól működő közösség tagjának személyisége kiforrott, önálló véleménnyel, gondolatokkal rendelkező egyén, aki saját ítélőképességet birtokol. Olyan személy, aki törekszik a társas kapcsolatok kialakítására, és rendelkezik az ahhoz szükséges képességekkel. Az ember a közösség tagjaként tulajdonságaival, képességeivel szolgálja a közösséget. A közösségi ember az egyéni és a közösségi érdekeket képes összeegyeztetni. A közösségi nevelés támogatja a szocializáció folyamatát, hogy az egyén be tudjon illeszkedni, aktív tagjává válhasson a társadalmon belüli csoportoknak, közösségeknek (Gergencsik, 2005).

Az osztályfőnök meghatározott szerepet tölt be az osztályközösség fejlődésében. Az osztályfőnök közvetíti az általa és az iskola által képviselt értékeket a közösség tagjai felé, amelyek alapul szolgálhatnak a diákoknak saját értékrendszerük kialakításában. Tevékenységét a segítő szándék (például konfliktusok megoldásában, hozzásegítve a megoldáshoz a közösség tagjait) és az irányító szerep kell meghatározza. A közösség tagjaival való beszélgetések alkalmával komoly témák is elő kell kerüljenek az osztályfőnök irányából. A közösségen belül kialakuló csoportok együttműködését támogatnia kell, hogy a csoportok képesek legyenek döntéseket közösen meghozni. A közösség tagjai között különbséget nem tehet, mindenki szemléletét nyitottan kell fogadnia, és azokat figyelembe kell vennie. A jó közösség kialakulásához lehetőséget kell biztosítani, hogy bizonyos feladatokat a közösség maga oldjon meg. Törekednie kell rá, hogy a közösség munkafolyamataiban az osztály minden tagja részt vegyen. Ha magányos gyermek vagy gyermekek is jelen vannak a közösségben, fontos alkalmat teremtenie arra, hogy a magányos tag, tagok is megmutathassák emberi értékeiket, tudva, hogy a magányos helyzet több okból is eredhet (Szécsényi, 2009).

Egy osztályközösség fejlődésének kezdetén a gyermekek, megismerve egymás jellemzőit, szerepeket kezdenek kialakítani és betölteni a közösségben, majd a közösen végzett munkafolyamatok révén élményeket szereznek, segítve ezzel a közösségi tudat kialakulását. Az osztályközösség fennállása alatt egyre hatékonyabban kezelik a felmerülő konfliktusokat, egyre strukturáltabb a működése a közösségnek, amelyben a tagok

A közösségi nevelés egyik lényeges színtere tehát az osztályközösség. A nagyobb létszámú osztályokban nehéz jól működő közösséget kialakítani. Ezekben a nagy létszámú osztályközösségekben kisebb csoportok jönnek létre formálisan és informálisan egyaránt. A kiscsoportok lehetővé teszik tagjaik számára, hogy kialakuljanak azok a készségek, szokások, amelyek szükségesek a közösségi léthez. A közösségi nevelés során elengedhetetlen az egyéni reakciókat, megnyilvánulásokat figyelemmel kísérni a formális, informális kiscsoportokban (Gergencsik, 2005). A felnövekvő generáció tagjai számára egyes kiscsoportok referenciacsoportokká válhatnak, amelyeknek a normáit, szokásait teljes mértékben elfogadják. Lényeges megfigyelni, megismerni, hogy a közösség tagjai életében van-e jelen referenciacsoport, és az milyen szemléletet, értékeket képvisel (Gergencsik, 2005).

kapcsolatai személyesebbé, erősebbé válnak. A fejlődési folyamat végén az egyének személyiségében a pozitív irányú változás is megvalósul (Szécsényi, 2009).

Egy közösség jellemzéséhez lényeges információ, hogy a tagjai hol helyezkednek el a közösségen belül, milyen kapcsolatok vannak jelen a tagok között, milyen feladataik, szerepeik vannak a tagoknak. Az osztályközösségek jellemzéséhez jól alkalmazható a szociometria módszere, ami kezdetben a rokonszenvi döntések alapján adta meg az egyén helyét a közösségen belül (Szécsényi, 2009). A későbbiekben bővült a módszer információtartalma, már nem csak rokonszenvi, hanem ellenszenvi kérdések is megjelentek benne. Továbbá a közösség tagjainak tulajdonságaira és a közösségen belüli feladatok betöltésére vonatkozó adatok is helyet kaptak a módszer eredményei között (Mérei, 2006). Lényeges, hogy a kapott eredményeket kellő odafigyeléssel kezeljük.

A közösség sajátosságait megismerve annak fejlődéséhez is hozzájárulhatunk. Ennek nagyon jó módszere lehet a játék. Egy adott játék alkalmazása előtt fontos azt előbb kipróbálni, illetve néhány kérdést megválaszolni a játékkal kapcsolatosan a magunk számára. Lényeges tisztázni: milyen volt a játék; mit éreztünk a játék során; hogyan tartotta fenn a figyelmünket; milyen cél megvalósulását tudom támogatni a játék alkalmazásával; milyen készségeket fejleszt; mi a jó az adott játékban; mi az, amin változtatnék; milyen közösségekbe lehet bevinni; hogyan hat fejlesztően az adott közösségre. Egy ismert játék alap gondolatára épülő, kipróbált játék lehet a segítségünkre, ha a közösség tagjait, azok egymáshoz való viszonyát szeretnénk például megismerni. E játék alkalmával minden közösségben lévő tag 6 képet választ magának, a számára is elérhető számos kép közül. A 6 képet az egyén egy tetszőleges sorrendben elhelyezi. A játék során dobókockát használunk. A közösség valamely tagja kezdi meg a játékot azzal, hogy a dobókockával dobva, az adott számnak megfelelő saját kép alapján megkezdi a közösség közös sztoriját elmesélni. A kezdő gondolatok megosztása után egy újabb személy folytatja majd a történetet az általa dobott számnak megfelelő nála lévő kép alapján. A közösség jobb megismeréséhez instrukciókat fogalmazhatunk meg az éppen következő egyén számára, aki az utasítás alapján alkotja meg mondanivalóját.

Ilyen közlések lehetnek:

Vonja bele a történetbe azt a személyt a jelen közösségből,

- aki szerinte a leginkább törekszik a konfliktusok megoldására,
- aki a leginkább segítőkész,
- akivel a legtöbbet szokott beszélgetni,
- stb.

Összegzés

A közösség többféleképpen értelmezhető, osztályozható. Egy jól működő közösség sajátosságai közé tartozik a közös cél vagy célok, érdekek és értékek megléte, amelyek mentén létrejön, kialakul a közösséghez való tartozás érzése. Aki közösségekkel dolgozik, fontos, hogy maga is elfogadja és képviselje munkája során, hogy az egyén önérdekein túl a közösség érdekeit is figyelembe kell venni. Nyitottnak, érdeklődőnek kell lennie a közösségek jellemzőinek megismerésére, miközben tájékozott a jó közösség sajátosságait illetően. Ismernie szükséges, hogy az életkorral előrehaladva egyre kevésbé van az egyén ráutalva más személyekre, közösségekre. Számos módszert alapvető birtokolnia egy-egy közösség megismeréséhez, fejlesztéséhez. A megfelelő játék alkalmazása kettős jelentőséggel bír a szakemberek kezében, hiszen a közösség jellemzői is felszínre kerülhetnek, miközben fejleszthető is általa a közösség.

Köszönetnyilvánítás, támogatás

A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás-Fejlesztési Kutatási Programja támogatta.

Irodalom

- Ewles, L. & Simnett, I. (1999). *Egészségfejlesztés. Gyakorlati útmutató*. Medicina Könyvkiadó Rt.
- Gergencsik, E. (2005). A közösségről. In Balogh, L. & Tóth, L. (szerk.), *Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből*. Neumann Kht.
- Hankiss, E. (1983). Közösségek válsága és hiánya. In Hankiss, E. (szerk.), *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Kiadó. 205–240.
- Hegedűs, J. (2006). A család megismerésének módszerei. In Bodonyi, E., Busi, E., Hegedűs, J., Magyar, E. & Vizelyi, A. (szerk.), *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése. Család, gyermek, társadalom*. ELTE PPK Neveléstudományi Intézet. 51–54.
- Horváth, A. (2000). Egyén és közösség, avagy a fogalmak tartalomváltozásai. *Új Pedagógiai Szemle*, 50(2), 14–17.
- Kaposi, J. (2015). Állampolgárságra, demokráciára nevelés. In Kormos, J. & Pálvölgyi, F. (szerk.), *A köznevelés céljai és fejlesztési területei a Nemzeti alaptanterv szemléletének tükrében*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK. 57–78.
- Loránd, F. (2000). Egyéni és közösségi érdek. *Új Pedagógiai Szemle*, 50(2), 4–13.
- Mérei, F. (2006). *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó.
- Szécsényi, I. (2009). Közösség szerepe az egyén szocializációjában. *Fejlesztő pedagógia*, 20(3), 53–64.

Absztrakt

Ebben a rövidebb terjedelmű elméleti munkában bemutatásra kerül a közösség értelmezése, működése, illetve az, hogy milyen sajátosságai vannak egy jól működő közösségnek. Továbbá a leírás kitér a pedagógia jelentőségére a közösségek fejleszthetősége vonatkozásában. Kulcsfontosságú, hogy a közösségekkel foglalkozó szakemberek birtokában legyenek ilyen jellegű ismereteknek, szolgálva munkájuk eredményességét. A közösséget vehetjük egy halmaznak (Ewles és Simnett, 1999), vagy egy „dinamikus társas egységnek” (Szécsényi, 2009), de nem tekinthetjük azonosnak a csoport kifejezésével (Gergencsik, 2005). Ha egy közösség jól működik – amelynek jellemzői ismertek a szakirodalmak által –, akkor kialakul a közösségi tudat. Életünk során számos közösségnek tagjává válunk. A közösségek tagjaként kapcsolatok jönnek létre egyének között, amelyeket olykor az egyének közötti konfliktus jellemezhet. Amíg az adott közösség nem érte el célját, addig létezik, addig lehetőség van fejleszteni. A közösségfejlesztő tevékenység alapja, hogy megismerjük a közösségben, annak egyes tagjaiban rejlő lehetőségeket, és erősítjük az együttműködésre épülő cselekvést. Ezáltal az élményszerzést támogatjuk, ami a közösségi érzés létrejöttét segíti. A közösségek megismerésének számos módszere van, ezek egyike lehet a drámapedagógia. A játék mint módszer a közösségek fejlődéséhez járulhat hozzá.

Kulcsszavak: közösség; kapcsolatépítés; közösségfejlesztés; pedagógia